

Analógiás nyelvelmélet

Kálmán László (kalmán@nytud.hu)

MTA/ELTE Elméleti nyelvészet kihelyezett tanszék
MTA Nyelvtudományi Intézet

Húsz éves a... Mi is?
2010. november 25.

Antal László emlékének

Saussure, *Bevezetés az általános nyelvészetbe*

Saussure, *Bevezetés az általános nyelvészetbe*

[...] az analógia [...] nem más, mint az interpretáció egyik formája, annak az általános tevékenységnek egyik megnyilvánulása, amely az egységeket megkülönbözteti egymástól azért, hogy azután felhasználhassa őket. Ezért mondjuk tehát azt, hogy az analógia teljes egészében grammatikai és szinkronikus jellegű. (206. o.)

[... az analógia] elve [...] azonos az új nyelvi alkotások elvével. (205. o.)

Saussure, *Bevezetés az általános nyelvészetbe*

[...] az analógia [...] nem más, mint az interpretáció egyik formája, annak az általános tevékenységnek egyik megnyilvánulása, amely az egységeket megkülönbözteti egymástól azért, hogy azután felhasználhassa őket. Ezért mondjuk tehát azt, hogy az analógia teljes egészében grammatikai és szinkronikus jellegű. (206. o.)

[... az analógia] elve [...] azonos az új nyelvi alkotások elvével. (205. o.)

Problémák

Saussure, *Bevezetés az általános nyelvészetbe*

[...] az analógia [...] nem más, mint az interpretáció egyik formája, annak az általános tevékenységnek egyik megnyilvánulása, amely az egységeket megkülönbözteti egymástól azért, hogy azután felhasználhassa őket. Ezért mondjuk tehát azt, hogy az analógia teljes egészében grammatikai és szinkronikus jellegű. (206. o.)

[... az analógia] elve [...] azonos az új nyelvi alkotások elvével. (205. o.)

Problémák

- 1 Mit értsünk „új nyelvi alkotáson”?

Saussure, *Bevezetés az általános nyelvészetbe*

[...] az analógia [...] nem más, mint az interpretáció egyik formája, annak az általános tevékenységnek egyik megnyilvánulása, amely az egységeket megkülönbözteti egymástól azért, hogy azután felhasználhassa őket. Ezért mondjuk tehát azt, hogy az analógia teljes egészében grammatikai és szinkronikus jellegű. (206. o.)

[... az analógia] elve [...] azonos az új nyelvi alkotások elvével. (205. o.)

Problémák

- 1 Mit értsünk „új nyelvi alkotáson”?
- 2 Mi lehet analógia **forrása**?

Saussure, *Bevezetés az általános nyelvészetbe*

[...] az analógia [...] nem más, mint az interpretáció egyik formája, annak az általános tevékenységnek egyik megnyilvánulása, amely az egységeket megkülönbözteti egymástól azért, hogy azután felhasználhassa őket. Ezért mondjuk tehát azt, hogy az analógia teljes egészében grammatikai és szinkronikus jellegű. (206. o.)

[... az analógia] elve [...] azonos az új nyelvi alkotások elvével. (205. o.)

Problémák

- 1 Mit értsünk „új nyelvi alkotáson”?
- 2 Mi lehet analógia **forrása**?
- 3 Mi a különbség az analógia és a **szabály** között?

Az analógia forrásai

Az analógia forrásai

A tipikus ellenérv

Az analógia forrásai

A tipikus ellenérv

- *ear: hear = eye: *heye*

Az analógia forrásai

A tipikus ellenérv

- *ear*: *hear* = *eye*: **heye*
- A *hear* = *h* + *ear* értelmezést nem támasztják alá más példák

Az analógia forrásai

A tipikus ellenérv

- *ear*: *hear* = *eye*: *heye
- A *hear* = *h* + *ear* értelmezést nem támasztják alá más példák
- Az analógia lényege, hogy az egyik tulajdonságból valamilyen biztonsággal megjósolható a másik (vagy a másik hiánya)

Az analógia forrásai

A tipikus ellenérv

- *ear*: *hear* = *eye*: *heye
- A *hear* = *h* + *ear* értelmezést nem támasztják alá más példák
- Az analógia lényege, hogy az egyik tulajdonságból valamilyen biztonsággal megjósolható a másik (vagy a másik hiánya) (a nyelvtörténetben ebből származik az analógia **regularizáló** jellege)

Az analógia forrásai

A tipikus ellenérv

- *ear*: *hear* = *eye*: *heye
- A *hear* = *h* + *ear* értelmezést nem támasztják alá más példák
- Az analógia lényege, hogy az egyik tulajdonságból valamilyen biztonsággal megjósolható a másik (vagy a másik hiánya) (a nyelvtörténetben ebből származik az analógia **regularizáló** jellege)
- A megjósolhatóság egy bizonyos nagyságú (feltételes) valószínűséget feltételez

Az analógia forrásai

A tipikus ellenérv

- *ear*: *hear* = *eye*: *heye
- A *hear* = *h* + *ear* értelmezést nem támasztják alá más példák
- Az analógia lényege, hogy az egyik tulajdonságból valamilyen biztonsággal megjósolható a másik (vagy a másik hiánya) (a nyelvtörténetben ebből származik az analógia **regularizáló** jellege)
- A megjósolhatóság egy bizonyos nagyságú (feltételes) valószínűséget feltételez, tehát
- egy értelmezés kibontakozásához **statisztikailag** megfelelő számú példára van szükség.

Miért nem szabályok?

Miért nem szabályok?

Érvek a szabályok ellen

Miért nem szabályok?

Érvek a szabályok ellen

- A legtöbb szabályrendszerben a szabályok egymás után alkalmazódhatnak, elhomályosítják egymás hatását

Miért nem szabályok?

Érvek a szabályok ellen

- A legtöbb szabályrendszerben a szabályok egymás után alkalmazódhatnak, elhomályosíthatják egymás hatását, ezért
- nagyon nehezen tanulhatóak.

Miért nem szabályok?

Érvek a szabályok ellen

- A legtöbb szabályrendszerben a szabályok egymás után alkalmazódhatnak, elhomályosíthatják egymás hatását, ezért
- nagyon nehezen tanulhatóak.
- A kontextus-független szabályrendszerek súlyos előítéleteket tartalmaznak a szerkezetekről (szigorú hierarchia, megszakított összetevők hiánya)

Miért nem szabályok?

Érvek a szabályok ellen

- A legtöbb szabályrendszerben a szabályok egymás után alkalmazódhatnak, elhomályosíthatják egymás hatását, ezért
- nagyon nehezen tanulhatóak.
- A kontextus-független szabályrendszerek súlyos előítéleteket tartalmaznak a szerkezetekről (szigorú hierarchia, megszakított összetevők hiánya);
- a kontextus-függő szabályrendszerek viszont matematikailag nagyon komplexek (ami a nehéz tanulhatóságot is jelenti).

Miért nem szabályok?

Érvek a szabályok ellen

- A legtöbb szabályrendszerben a szabályok egymás után alkalmazódhatnak, elhomályosíthatják egymás hatását, ezért
- nagyon nehezen tanulhatóak.
- A kontextus-független szabályrendszerek súlyos előítéleteket tartalmaznak a szerkezetekről (szigorú hierarchia, megszakított összetevők hiánya);
- a kontextus-függő szabályrendszerek viszont matematikailag nagyon komplexek (ami a nehéz tanulhatóságot is jelenti).
- A derivációs jellegű elméletek (még a kétszintűek is) rengeteg **önkényességet** („absztraktság”) engednek meg.

Szabályok és mintázatok

Szabályok és mintázatok

Példa: -ó/-ő-végű igék jelen idejű T2 alakjai

Szabályok és mintázatok

Példa: -ó/-ő-végű igék jelen idejű T2 alakjai

%nőtök/%nőttök

%lőtök/%lőttök

%főtök/%főttök

%rőtök/%rőttök

Szabályok és mintázatok

Példa: -ó/-ő-végű igék jelen idejű T2 alakjai

%nőtök/%nőttök

%lőtök/%lőttök

%főtök/%főttök

%rőtök/%rőttök

- a hosszú *t*-nek nincs forrása a tőben (csak múlt időben és hasonulásnál jelenik meg [-t:])

Szabályok és mintázatok

Példa: -ó/-ő-végű igék jelen idejű T2 alakjai

%nőtök/%nőttök   %lőtök/%lőttök
%főtök/%főttök   %rótök/%róttök

- a hosszú *t*-nek nincs forrása a tőben (csak múlt időben és hasonulásnál jelenik meg [-t:]);
- a hosszú *t*-nek a toldalékban sincs forrása (csak a múlt időben, ill. hasonulás esetén jelenik meg [-t:ok/-t:ɛk/-t:øk])

Szabályok és mintázatok

Példa: -ó/-ő-végű igék jelen idejű T2 alakjai

%nőtök/%nőttök   %lőtök/%lőttök
%főtök/%főttök   %rótök/%róttök

- a hosszú *t*-nek nincs forrása a tőben (csak múlt időben és hasonulásnál jelenik meg [-t:]);
- a hosszú *t*-nek a toldalékban sincs forrása (csak a múlt időben, ill. hasonulás esetén jelenik meg [-t:ok/-t:ɛk/-t:øk]); de
- a jelen idejű T2 alakok általában -Ctok/-Ctek/-Ctök (tehát CCok/ek/ök) végűek.

Szabályok és mintázatok

Példa: -ó/-ő-végű igék jelen idejű T2 alakjai

%nőtök/%nőttök   %lőtök/%lőttök
%főtök/%főttök   %rőtök/%rőttök

- a hosszú *t*-nek nincs forrása a tőben (csak múlt időben és hasonulásnál jelenik meg [-t:]);
- a hosszú *t*-nek a toldalékban sincs forrása (csak a múlt időben, ill. hasonulás esetén jelenik meg [-t:ok/-t:ɛk/-t:øk]); de
- a jelen idejű T2 alakok általában -Ctok/-Ctek/-Ctök (tehát CCok/ek/ök) végűek.

Ha szabályokat feltételeznénk, nem lenne világos, hogy a [t:t] ingadozásért felelő szabálynak mi köze lenne a tőle teljesen függetlenül létező mintázathoz.

Mintázat és használat

Mintázat és használat

A mintázatok nemcsak formaiak, a **használatukkal** együtt bontakoznak ki a nyelvelsajátítás során.

Mintázat és használat

A mintázatok nemcsak formaiak, a **használatukkal** együtt bontakoznak ki a nyelvésajátítás során. (Ezeket együtt nevezhetjük **konstrukcióknak** is.)

Mintázat és használat

A mintázatok nemcsak formaiak, a **használatukkal** együtt bontakoznak ki a nyelvésajátítás során. (Ezeket együtt nevezhetjük **konstrukcióknak** is.)

Közvetlen értelmezés

Mintázat és használat

A mintázatok nemcsak formaiak, a **használatukkal** együtt bontakoznak ki a nyelvvelsajátítás során. (Ezeket együtt nevezhetjük **konstrukcióknak** is.)

Közvetlen értelmezés

- A mintázatoknak közvetlenül része a használatukról szóló ismeret

Mintázat és használat

A mintázatok nemcsak formaiak, a **használatukkal** együtt bontakoznak ki a nyelvésajátítás során. (Ezeket együtt nevezhetjük **konstrukcióknak** is.)

Közvetlen értelmezés

- A mintázatoknak közvetlenül része a használatukról szóló ismeret
- A poliszémia, figurativitás stb. nem a jelek sajátossága, hanem a jelhasználaté

Mintázat és használat

A mintázatok nemcsak formaiak, a **használatukkal** együtt bontakoznak ki a nyelvvelsajátítás során. (Ezeket együtt nevezhetjük **konstrukcióknak** is.)

Közvetlen értelmezés

- A mintázatoknak közvetlenül része a használatukról szóló ismeret
- A poliszémia, figurativitás stb. nem a jelek sajátossága, hanem a jelhasználaté
- Nincs elvont „alapjelentés”, és jelentéseken működő szabályok, amelyeket felelőssé lehetne tenni a különböző értelmezésekért

Példák az -s képző „produktív” használataira

Példák az -s képző „produktív” használataira

- *vhány* ⟨mértékegység⟩-s (‘ilyen hosszú, ilyen rendszerességű stb.’)

Példák az -s képző „produktív” használataira

- *vhány* ⟨mértékegység⟩-s (‘ilyen hosszú, ilyen rendszerességű stb.’)
- *vhány* ⟨term. fajta, amiből több lehet egy egységen belül⟩-s (‘olyan, amiben ennyivel rendelkezik ebből az egységből’)

Példák az -s képző „produktív” használataira

- *vhány* ⟨mértékegység⟩-s (‘ilyen hosszú, ilyen rendszerességű stb.’)
- *vhány* ⟨term. fajta, amiből több lehet egy egységen belül⟩-s (‘olyan, amiben ennyivel rendelkezik ebből az egységből’)
- ⟨anyagnév⟩-s (‘ezzel borított, ellátott stb.’)

Példák az -s képző „produktív” használataira

- *vhány* ⟨mértékegység⟩-s (‘ilyen hosszú, ilyen rendszerességű stb.’)
- *vhány* ⟨term. fajta, amiből több lehet egy egységen belül⟩-s (‘olyan, amiben ennyivel rendelkezik ebből az egységből’)
- ⟨anyagnév⟩-s (‘ezzel borított, ellátott stb.’)
- *a* ⟨kerek szám⟩-s *évek*

Példák az -s képző „produktív” használataira

- *vhány* ⟨mértékegység⟩-s (‘ilyen hosszú, ilyen rendszerességű stb.’)
- *vhány* ⟨term. fajta, amiből több lehet egy egységen belül⟩-s (‘olyan, amiben ennyivel rendelkezik ebből az egységből’)
- ⟨anyagnév⟩-s (‘ezzel borított, ellátott stb.’)
- *a* ⟨kerek szám⟩-s *évek*
- ⟨szám⟩-s (*számú*)

Példák az -s képző „produktív” használataira

- *vhány* ⟨mértékegység⟩-s (‘ilyen hosszú, ilyen rendszerességű stb.’)
- *vhány* ⟨term. fajta, amiből több lehet egy egységen belül⟩-s (‘olyan, amiben ennyivel rendelkezik ebből az egységből’)
- ⟨anyagnév⟩-s (‘ezzel borított, ellátott stb.’)
- *a* ⟨kerek szám⟩-s *évek*
- ⟨szám⟩-s (*számú*)
- ⟨szám⟩ (⟨pénzegység⟩)-s (‘ennyibe kerülő’)

Példák az -s képző „produktív” használataira

- *vhány* ⟨mértékegység⟩-s (‘ilyen hosszú, ilyen rendszerességű stb.’)
- *vhány* ⟨term. fajta, amiből több lehet egy egységen belül⟩-s (‘olyan, amiben ennyivel rendelkezik ebből az egységből’)
- ⟨anyagnév⟩-s (‘ezzel borított, ellátott stb.’)
- *a* ⟨kerek szám⟩-s *évek*
- ⟨szám⟩-s (*számú*)
- ⟨szám⟩ (⟨pénzegység⟩)-s (‘ennyibe kerülő’)
- ⟨évszám⟩-s

Példák az -s képző „produktív” használataira

- *vhány* ⟨mértékegység⟩-s (‘ilyen hosszú, ilyen rendszerességű stb.’)
- *vhány* ⟨term. fajta, amiből több lehet egy egységen belül⟩-s (‘olyan, amiben ennyivel rendelkezik ebből az egységből’)
- ⟨anyagnév⟩-s (‘ezzel borított, ellátott stb.’)
- *a* ⟨kerek szám⟩-s *évek*
- ⟨szám⟩-s (*számú*)
- ⟨szám⟩ (⟨pénzegység⟩)-s (‘ennyibe kerülő’)
- ⟨évszám⟩-s
- ⟨szín⟩-s

Példák az -s képző „produktív” használataira

- *vhány* ⟨mértékegység⟩-s (‘ilyen hosszú, ilyen rendszerességű stb.’)
- *vhány* ⟨term. fajta, amiből több lehet egy egységen belül⟩-s (‘olyan, amiben ennyivel rendelkezik ebből az egységből’)
- ⟨anyagnév⟩-s (‘ezzel borított, ellátott stb.’)
- *a* ⟨kerek szám⟩-s *évek*
- ⟨szám⟩-s (*számú*)
- ⟨szám⟩ (⟨pénzegység⟩)-s (‘ennyibe kerülő’)
- ⟨évszám⟩-s
- ⟨szín⟩-s
- ...

Példák az -s képző „produktív” használataira

- *vhány* ⟨mértékegység⟩-s (‘ilyen hosszú, ilyen rendszerességű stb.’)
- *vhány* ⟨term. fajta, amiből több lehet egy egységen belül⟩-s (‘olyan, amiben ennyivel rendelkezik ebből az egységből’)
- ⟨anyagnév⟩-s (‘ezzel borított, ellátott stb.’)
- *a* ⟨kerek szám⟩-s *évek*
- ⟨szám⟩-s (*számú*)
- ⟨szám⟩ (⟨pénzegység⟩)-s (‘ennyibe kerülő’)
- ⟨évszám⟩-s
- ⟨szín⟩-s
- ...

A mondatban sem másmilyen: hasonló mintákkal írhatók le pl. a „puszta főnév + ige” vagy a „fókuszpozíció” különböző használatait.

Asszociációs memóriamodell

Asszociációs memóriamodell

Konstrukciók a memóriában

Asszociációs memóriamodell

Konstrukciók a memóriában

- tulajdonságkötegek (formaiak és funkcionálisak vegyesen)

Asszociációs memóriamodell

Konstrukciók a memóriában

- tulajdonságkötegek (formaiak és funkcionálisak vegyesen)
- a gyakoribbak „erősebbek”, de felejtés létezik

Asszociációs memóriamodell

Konstrukciók a memóriában

- tulajdonságkötegek (formaiak és funkcionálisak vegyesen)
- a gyakoribbak „erősebbek”, de felejtés létezik
- az egyedibbről eszünkbe jut az általánosabb, de fordítva kevésbé

Asszociációs memóriamodell

Konstrukciók a memóriában

- tulajdonságkötegek (formaiak és funkcionálisak vegyesen)
- a gyakoribbak „erősebbek”, de felejtés létezik
- az egyedibbről eszünkbe jut az általánosabb, de fordítva kevésbé
- néhány stimulált köteg aktiválja a maximális leggyakoribb konzisztens köteghalmazt, amivel kiegészíthetjük (abdukció)

Asszociációs memóriamodell

Konstrukciók a memóriában

- tulajdonságkötegek (formaiak és funkcionálisak vegyesen)
- a gyakoribbak „erősebbek”, de felejtés létezik
- az egyedibbről eszünkbe jut az általánosabb, de fordítva kevésbé
- néhány stimulált köteg aktiválja a maximális leggyakoribb konzisztens köteghalmazt, amivel kiegészíthetjük (**abdukció**)

- *nyáron, nyártól, nyárig*
'aestas + ...' némelyike, ill.
általánosításuk

Asszociációs memóriamodell

Konstrukciók a memóriában

- tulajdonságkötegek (formaiak és funkcionálisak vegyesen)
- a gyakoribbak „erősebbek”, de felejtés létezik
- az egyedibbről eszünkbe jut az általánosabb, de fordítva kevésbé
- néhány stimulált köteg aktiválja a maximális leggyakoribb konzisztens köteghalmazt, amivel kiegészíthetjük (**abdukció**)

- *nyáron, nyártól, nyárig*
'aestas + ...' némelyike, ill.
általánosításuk
- *nyaram, nyarunk, nyarat*
'aestas + ...' némelyike, ill.
általánosításuk

Asszociációs memóriamodell

Konstrukciók a memóriában

- tulajdonságkötegek (formaiak és funkcionálisak vegyesen)
- a gyakoribbak „erősebbek”, de felejtés létezik
- az egyedibbről eszünkbe jut az általánosabb, de fordítva kevésbé
- néhány stimulált köteg aktiválja a maximális leggyakoribb konzisztens köteghalmazt, amivel kiegészíthetjük (**abdukció**)

● *nyáron, nyártól, nyárig*
'aestas + ...' némelyike, ill.
általánosításuk

● *-n 'SUE' alakok, ill.*
általánosításuk

● *nyaram, nyarunk, nyarat*
'aestas + ...' némelyike, ill.
általánosításuk

Asszociációs memóriamodell

Konstrukciók a memóriában

- tulajdonságkötegek (formaiak és funkcionálisak vegyesen)
- a gyakoribbak „erősebbek”, de felejtés létezik
- az egyedibbről eszünkbe jut az általánosabb, de fordítva kevésbé
- néhány stimulált köteg aktiválja a maximális leggyakoribb konzisztens köteghalmazt, amivel kiegészíthetjük (**abdukció**)

● *nyáron, nyártól, nyárig*
'aestas + ...' némelyike, ill.
általánosításuk

● *nyaram, nyarunk, nyarat*
'aestas + ...' némelyike, ill.
általánosításuk

● *-n* 'SUE' alakok, ill.
általánosításuk

● *-Vk* 'PL' alakok, ill.
általánosításuk